

gunk zsenije szerint. Mindegyikünk átérzi a maga különbözőségét, amint mondtam: átérzi, de korántsem arra törekszik majd, hogy elváljék az emberektől, hanem mindig arra, hogy egyesüljön velük. Ez a legnagyobb művészet utja Sophoklestől Shakespeare-ig, Moliere-ig, Goetheig, Hugo-ig.

Nem irtóznak a hasonlóságtól. Szerencsés körülmények folytán néhányan bensőségesen megismertük a nép embereit, ezeket az „arany lelkeket“, akiről Michelet beszél. Manapság szép felkészültséggel könyvekkel ehalmozva korántsem követik apáikat, akik nem nyitottak ki soha egy könyvet. Aztán meg az összes nagy események lemeztelenítettek bennünket. A háború, a társadalmi dráma mindannyiunk számára azonos. A sorsszerűségek, amiket mind együttesen szenvedünk el, sokkal mélyebb hasonlóságot teremtenek, mint amilyen a képzelődésünkből vagy személyi képességeinkből eredő különbség. Van itt miből táplálni egy nagy irodalmat. S azután van a nép embereivel, felebarátainkkal még valami közös akarásunk. „Megváltoztatni az életet.“ Tudjuk, hogy az az új világ, amelyre törekszünk, nem születhetik meg csak az ő bátorságukból és a mienkből. Részt veszünk nyomoruságukban és harcukban s a kivívott győzelem utáni örömükben. Velük a szakadatlan átalakulás elvét és eszközeit védelmezzük. Mert nem vagyunk oly' naivak azt hinni, hogy az azonnali nagy átalakulás, amin munkálkodunk — az utolsó. Minden előregszik és minden elrútul. Minden megszokottá válik. De az emberi szellem forrásai kimeríthetetlenek. Egyik forradalom szüli a másikat: egyre igényesebbet, úgy a méltóság, mint a szabadság tekintetében. Ez maga a történelem mozgása. A kultúrát védelmezni annyi, mint biztosítani e mozgás folytonosságát. Az ember természete az, hogy túlszárnyalja önmagát. Harccal és gondolkodással kell segítségére lenniük a mindenkori „túlszárnyalás“ lehetőségeinek megteremtésében.

Jómagam pesszimizmus nélkül nézek a jövőbe. A szocializmusra fogadok. A fasizmusra, az emberiség túlnyomó tömegének szolgaságára fogadni annyi, mint az emberi szellem ellen fogadni. Az ilyen fogadásokat mindig elvesztik. Valamivel több bátorság, még több becsület, valamivel erősebb átélése annak, amivel egyesek másoknak tartoznak és a jövő, bajtársak, a mienk.

PAUL NIZAN: A HUMANIZMUSRÓL

A humanizmus a történelemben lényege szerint mithológia. Olyan reményeket ébresztett holmi képzeletbeli egyetemes emberben, amiket nem válthatott valóra; bár a humanistáknál tapasztalható kétértelműséget inkább a történelem ellentállása, mint a saját akaratuk szülte. Törekvéseik kudarcra voltak ítélve: ezt nem tudták. A humanizmus szötte ábrándjait: egyik ábrándja az ember tökéletessége, a másik az egyetemesége volt. Elszórtan megtalálhatjuk e törekvéseket Aristotelestől Spinozáig, a renaissance-től Goetheig. Ám a társadalmak osztálytagoltsága mindenkor megakadályozta az embert önmaga kiteljesítésében. Azonkívül: a humanista elméletnek két próbaköve volt...

Első gyöngéje: hogy semmit sem akart kockáztatni. Veszedelemesen sokat adott arra a gondra, amivel a gondolkodók időleges biztonságukat s a falakat óvták, melyek oltalmában tovább fűzhették gondolataikat. Erasmus óvatossága és gondja, hogy soha le ne kösse magát se Luther, se Róma oldalán szinte az egész humanista hagyományt uralja. Descartesnál ugyanez az eset. Ezek a gondolkodók kissé túlságosan is alakoskodtak: nem szeretem a humanisták óvatos álcáit. Descartes azt mondta:

— „Amint a világ szinpadára lépek, hol eddig csak néző voltam, álarc-al jelenek meg a színen“. — Nem szeretem Goethe óvatosságát sem. Kissé túl kényelmesnek találom az eszmélkedések tisztaságát.

A humanizmus második gyöngéje: hogy elszigetelődött a valóságos embertől. Holmi képzeletbeli emberről beszélt. Uljanov azt mondta: „Nem létezik elvont igazság. Az igazság konkrét.“

Julien Benda tegnapelőtt felvázolta itt a nyugati gondolkodás természetét, amire nyomban kitérek. A nyugati gondolkodás egyik legfőbb vonását s talán jellegzetes stílusát abban látja, hogy elválasztja az ész mindattól, ami nem ő maga, a rajta kívül eső emberi léteztől. Ebben látom a humanizmus legfőbb gyöngéjét, a gondolkodás megcsonkítását, a világra ható eredményességének csökkentését. A humanizmust csak anynyiban tekintem nagyinak, amennyiben hűtlen volt e tisztaságra törekvéshez. Azok a gondolkodók, akik az ember nevében beszéltek, szinte teljesen szem elől tévesztették szükségleteit, nyomorúságát és bajsorsát. Egymás közt, az utalások, a beavatottság, a titkok olyan világában értekeztek róla, melybe az emberek nagy tömegének nem volt bejárása. A humanizmus követelései mit sem jelentettek a sokaság számára. Benda tegnap előtt a technikával és a munkával szembeni görög megvetésről s a tisztán racionális értékek dicsőítéséről beszélt. Ez a dicsőítés, amely sokat köszönhet a mennyiségtani gondolkodás első felfedezései által kiváltott szédületnek, véleményem szerint főként az olyan társadalom visszatükröződése, melyben kedvteléseiket követő szabad emberek és rabszolgák élnek s dolgoznak, hogy ezt lehetővé tegyék. A szellem egyedülvaló méltóságának hagyományos kijelentésében a munkamegoszlás, az osztálykülönbségek egyik következményét látom, mintegy homályos visszaepekedését annak az időnek, melyben a rabszolgaság módot nyújtott a kiválasztottaknak a hosszas és kényelmes gondolkodásra. Ezzel szemben a szocialista humanizmus tagadja ezt a megoszlást s a rabszolga, vagy a bérmunkás fizikai munkájának megvetése helyébe a gépek megbecsülését ülteti. A görög rabszolgaság módot nyújtott Plátónak és az Akadémia hallgatóinak az elmélkedésre, — a gépek mindenkinek módot nyujtanak erre a méltóságra. A történeti humanizmusban kétféle embert látunk: egyeseket, akik élnek, másokat, akik gondolkodnak. El kell jönnie a napnak, amikor egybeforrnak; hogy az új humanizmus soha se ejtse ki Descartes e szavait: „Az embereket, akiket magam előtt látok, nem ítélem meg másképp, mint ahogy az erdeitekben található fákat és a köztük legelésző állatokat ítélném.“

Julien Benda tegnapelőtti hozzászólásában olyan kérdést tett fel a szocialistáknak, amit akárcsak ő, jómagam is lényegbevágónak tartok és hálás vagyok érte, hogy felvetette. Azt kérdezte ugyanis, hogy: — az a civilizáció, amelyre önök törekszenek csupán kiszélesíti, továbbfejleszti a nyugati értékeket, avagy szakít velük?

Nem fogadom el ezt az alternatívát. Benda eleatikus gondolkodó: igenlő vagy tagadó választ vár. A szocialisták Hegel leszármazottjai, válaszuk csak egyszerre igenlő és tagadó lehet. Azt válaszoljuk tehát: ez a civilizáció egyidejűleg továbbfejlesztés és szakítás.

A történelem nyelvén kell itt beszélnünk, én nem szeretnék a gyakorlat nyelvén válaszolni egy olyan bölcséletnek, mely a történelem nyelvén szól.

Véleményem szerint Benda felfogása holmi egységes nyugati világról nem felel meg a történeti valóságnak. Nem hiszem, hogy egyértelműnek határozható meg az a világ, amely magában foglalja a görögséget, a kereszténységet, a renaissanceot, a reformációt s a polgári forradalmak korszakát. Még azt se hiszem, hogy a görögség egyértelműen

meghatározható. Igen világos, hogy Benda a nyugati világról és különösen a görögségről olyan platói eszmét alkot magának, amely az emberi élet minden valóságos értékétől és eseményétől megtisztított, szigorúan intelligibilis értékek és fogalmak tétélezését jelenti. Igaz, hogy ez a felfogás (különben elég rövid időre) diadalmaskodott a görögségben és később a polgári gondolkodás egész korszakainak elméleti igazolásul szolgált. De a platonizmus nem az egész görögség. A Benda-féle szétválasztást nem találom meg se Protagorasnál, se a sztoikusoknál, se Epikurosnál, sőt az alexandriaiknál sem.

Guéhenno épp itt beszélt Epikurosról és az egész emberért való küzdelméről, beleértve a „has emberét“ is. Benda azt válaszolta, hogy Epikuros hangja legalább is a hagyomány vonalába illeszkedett és a kiválasztottakhoz szólt. Csakhogy Epikuros némely filozófust puhánynak, mást meg szajhának bélyegez, Plátót „szinarany“-nak, Aristotelest „lakomázó“-nak nevezi.

Az uccalányokhoz, a rabszolgákhoz intézte szavait. Nem pusztán arra törekedett, hogy a jómódúak melkét megmentse. Nem volt jótársaság-beli ember. Épp ezért köszöntöm e helyről.

Magával Plátóval szemben is ott van a Kalliclesi vonal, mely egészen Nietzscheig terjed, aztán a „Sophistes“ által a „föld fiai“-nak nevezettek vonala, akiket őseinknek tekintünk: „... megkíséreltek a földre vonni minden égit és láthatatlant...“

Minden történeti korszakban fellelhetjük az egész emberért való mindig elfojtott, mindig elvetélt küzdelem nyomait, mivel az egész ember nevében való tiltakozás a mindenkori világ megvadásásával jár. Találkozunk vele Rabelaisnál, Spinozánál, Diderotnál. Marxban éri el teljességét. Ettől kezdve nem fojtható el többé. Némelyek úgy akarják, hogy a humanista mithológia eseménysorozattá váljék; megújítják minden ígérését, de be is váltják.

Azt válaszoljuk tehát Bendanak, hogy elfogadjuk az általa „nyugati“-nak nevezett hagyományból mindazt, ami a világ megvadását s az ember követeléseit illeti, aki nem korlátozódik pusztán a gondolkodásra, hanem él, éhes és meghal. Elfogadjuk a teljesség követelményeit, mint Marx, amikor az „összes emberi szükségletekben bővelkedő“ emberről beszél. Elfogadjuk az ember égi és vallási dimenzióinak nagy félrevetését, amikben, akárcsak Epikuros, akárcsak a francia 18. század, csupán rettegései és lealacsonyodása jelét látjuk. Elvetünk minden humanista mithológiát, amely az elvont emberről beszél és megfelelkezik valóságos életfeltételeiről; amely elfelejti, hogy mindmáig az emberek nem egyenlők sem a fájdalomban, sem a hódításban, sem a halálban. Magatartásunk se nem továbbfejlesztés, se nem szakítás: — *válogatás*.

Az író kérdése az olyan humanizmusban vetődik fel, amely az ember valóságos életfeltételeivel, nem pedig az emberi gondolkodás elvont feltételeivel számol; amely a föld kettős meghódítását jelenti: az összemberiség által, s az egyesek legteljesebb emberisége és öntudata révén. Egy szentpétervári munkásnak az Iszakra szerkesztőségéhez intézett levelében a következők olvashatók: „Azért irunk az Iszkrának, hogy ne csak arra tanítson meg, hogyan lássunk a dologhoz, hanem arra is, hogyan éljünk és hogyan haljunk meg.“ Az író számára időszerű, hogy törekvéseinek megfelelő csoporthoz csatlakozzék. Mi a munkásságot választjuk, s jól tudjuk, hogy nem a munkásélet állandósítása a cél, hanem új korszaknyitás, melyben a munkásság megszünteti magát. Marx azt mondta: „A győzelmes munkásság nem válik a társadalom abszolút típusává, hisz győzelme épp az, hogy megszünteti önmagát.“ Az író feladata meghatározni és felfedni az emberek számára legmagasabb érté-

keiket és legfőbb törekvéseiket. Az író felfedi az értékeket, amiket az élet magában foglal s megfogalmazza azokat az igazolásokat, amiket valamennyien elfogadhatunk, mert a nagyság és a teljesség irányába mutatnak.

Ez az elfogadás nem pusztán racionális érték és nem volna tiszta a lelkiismeretem Bendával szemben, hogyha nem vétett volna egy hasonló kijelentéssel, amit sokkal súlyosabbnak tekintek az ő rendszerében, mint a magaméban. Mikor Guéhennonak adott válaszában elismerte, hogy léteztek a történelemben „nem látói“ áramlatok is, hozzátette, hogy semmiesetre sem örvendtek a „többség“ helyeslésének. Ezt a többséggel való érvelést igen kevésbé érzem plátóinak.

Az értékek lehető legegységesebben konkrét igazolásának gondolata kizárja mindenféle fasiszta humanizmus lehetőségét. Elképzelhető olyan fasiszta, amely a testvériség értékeit dicsőíti: ám a faji közösség mitoszával igazolná azt, amit végső értelemben csak a bankok parancsuralma magyaráz. Az emberek nem egykönnyen hajlanak. Tehát hazudni kell, — viszont a hazugságok nem tartanak örökké.

A valóságos humanizmus megköveteli az emberek ugyancsak valóságos fejlődését, ami viszont az osztály- és munkamegoszlás nélküli társadalmat feltételezi. Egyedül orosz barátaink látják feltűnni jövőjük szemhatárán az ember ez új berendezkedését. Keserűen nevetséges volna itt a humanizmus hajdani legendáit ismételni, olyan időben, amelyben az erőszak, az elnyomás, a bomlottság és a szorongás kegyetlenebb, mint valaha. Minden jel az elnyomásra mutat. Az ember még soha sem volt ilyen nyomorult, megalázott, magányos és elnyomott a gazdaság, a politika, az igazságszolgáltatás és a karhatalom valóságos erőitől, amiket „sors“-nak szoktunk nevezni. Éhséget, nélkülözést, kizsákmányolást látunk; háborús időköt élünk. Embernek lenni egyáltalán nem büszkeség. J. Visszarionovics meséli a következő történetet: szibériai száműzetésben volt. Egyik este a falu lakosai, akik a folyó mentén dolgoztak, hazajöttek azt mesélték, hogy valaki a vízbe fult. Erre ő megkérdezte, hogy tettek-e valamit a megmentéséért? Egyikük így válaszolt: „Igen, ha egy ló lett volna!... De egy ember!?... Az ember csak pótolható valahogy, egy odavesztett ló azonban helyrehozhatatlan kár“. Ime életünk, melyben az emberrel szembeni közömbösség uralkodik. Bizony nem vagyunk büszkék.

Mégis azt akarjuk, hogy az ember büszke legyen és emberi értékei kiteljesítésére ne várokozzék fenyegetésektől és annyi régimódi gondolkodó hanyagságától környezve, akik jobban szeretik az eszméket, mint az embertársaik testét-lelkét.

Az idők nem Plátó, sem Kant, hanem Epikuros szavait követelik: „A test az éhségtől, a szomjúságtól és a hidegtől való megváltásért kiált.“

Hol találunk azokra az értékekre, amelyek kiteljesítik mindazt a haragot, türelmetlenséget és közösségvágyat, ami a történelemben felgyűlt? A mi humanizmusunk harci és leleplező értékekhez fűződik. Csak a jövőben gyönyörködhetünk az emberi erők örömeiben s teljességében. Az ember egyetemessége ma még álom, amit meg kell valósítani; ma azonban még egyre csonkítgatják. Tegnapelőtt Guéhénno, tegnap Malraux beszélt közösségvágyunkról. Világunkban, ahol mindenki a magányosság és a háborúskodás prédája, a közösségbeforrás akarásából fakadó értékek hirdetése csak azok közt lehetséges, akik közös harcot vívnak. Mária a szerelemnél szélesebb baráti közösséget teremthetnek. Testvériségüket maga az eljövő egyetemesség akarása igazolja. Őszinteségük előhírnöke

az ámitásoktól, cselszövésektől és a kétszínű viszonylatoktól ment világnak.

Eljő az idő, amikor az emberek elfogadhatják sorsukat. Életük egyetlen mély odaadássá lesz. Nyilván az öröm humanizmusáról beszélhetünk majd akkor. Mi maiak azonban csak korlátozott humanizmusról beszélhetünk, mert hisz' humanizmusunk visszautasítja a mai világot és gyűlöletet követel; így benne jövőnket hirdelő egyetlen érték az élet megváltoztatására vállalkozott emberek önkéntes testvérisége.

ANNA SEGHERS: „HAZASZERETET“

Az idő ama fordulásában, amit mi németek oly' kinnal teli tudatossággal élünk meg, ahogy alig éli meg más nemzet a magáét, embereket látunk küzdeni, akik az eszmékért úgy harcolnak, mint a zászlókért, egész az utolsó rongyig. Talán nincsen még eszme, amely körül raffináltabban és versengőbben irkáltak volna, mint a haza eszméje körül. Egyetlen egyért sem maszatoltak el több iskolai tentát a gyermekek és ontottak több vért a férfiak. Az eszmék, amelyekkel sokat szédelegnek, gyanusak. Az írók egy része minden immanens érték közül a „hazát“ nevezi a legérvényesebbnek s minden anyag közül a legértékesebbnek. Mások, mint valami csalást vagy fikciót leplezik le. Egy német író a hazát „az elszakíthatatlan élet-tér“-nek nevezi „a középsőnek a lét ama három területe közül, amelyek közül a legszűkebb a testünk, a legszélesebb a földünk.“ Ez az író elfelejti, hogy a föld sem volt a tudatunkban mindig ugyanaz, a föld először csak *Kepler* és *Kopernikus* által lett a mienk, harcok és áldozatok árán.

Még nem is olyan rég, hogy emberek a „haza“ eszméjéért kinos életben vagy kinos halálban részesültek. A polgári korszak kezdetén a nemzeti állam volt új, széles és illő formája az új társadalmi tartalmaknak, a tégely, amelyben a feudalizmus maradványai olvadtak fel. Akkoriban egyet jelentett hazafinak és forradalmárnak lenni. Ma nagyon sok ország írói azt kalapálják az ifjúság fejébe, hogy üres és céltalan időszakok lefutása után a nemzeti érzület, a nemzeti megvalósodás korszaka jött el. Vajjon ezek haza-beteljesedése ugyanaz, mint a polgári korszak elején? Történetileg szükségszerű formája valamely új társadalmi tartalomnak? Manzoni és a Marseilleise „Liberté, liberté chérie?“-haza-beteljesedése? Avagy csak a kapocs, mely az ereszteikeiben bomló társadalmat erővel összetartja? Ne tévesszük meg azonban önmagunkat. E kérdés tagadásával egy lépést se jutunk előbbre. A nemzeti kérdés megítélésében minden tévedésre könyörtelenül reagálnak a tömegek.

Ha a mai ember tudatában látszólag a haza fogalmát rég leleplezték is, ennek ellenére e fogalom naponta és pillanatnyilag regenerálódik. Minden anyanyelven tett kiáltás, minden újjak közt morzsolt földdarab, minden kézmozdulat a gépen, minden erdőillat az emberek előtt újból igazolja közösségük realitását. E közösség mai hasznélvezői isteni rendelésűnek nevezik. Tudva és tudatlanul e közösség megbizásában írók költik a vér és föld mitoszát. Az író előtt u. i. nem számít, ha mesterségét még oly' jól megtanulta is, ahogy egyszer azt *Flaubert* követelte, hogy az általa ábrázolt fa minden más valaha látott fától különbözzék. Napjaink írója tartozik valami mást tudomásul venni a fa lényegéről. Nincs semmiféle általános hazai föld, nincs semmiféle általános almafa, mert más almafa van a feudális birtokos földjén és más a kincstártól bérbeadott földeken és ismét más a kolhozokban.

Ha íróink közül valamelyik keresztül utazik Németországon pl.